

ZA SLOJEVITIJE I BOGATIJE PISMENO IZRAŽAVANJE

Ciljevi nastave stranih jezika koji su postavljeni našim nastavnim planovima i programima višestruki su, raznoliki, ali isto tako i teško ostvarivi. Čak i oni iskusniji nastavnici koji imaju sreću da rade u boljim radnim uvjetima ne mogu uvijek da maksimalno ostvare zahtjeve koji su stavljeni pred njih. Nastava stranih jezika vrlo je kompleksna i teška. To je specifičan nastavni proces, koji se razlikuje od svih ostalih nastavnih predmeta, jer se obavlja kroz medijum koji je učenicima stran i sasvim nepoznat.

Učenje stranog jezika kao sredstva komuniciranja znači, prema intencijama naših nastavnih programa, ovladavanje jezičkim vještinama slušanja, govora, čitanja i pisanja. Jezička vještina pisanja stavljena je na četvrto mjesto. To pokazuje da je ona sasvim promišljeno stavljena na posljednje mjesto u nastavnom procesu stranih jezika. Čini se da je značenje te jezičke vještine u izvjesnom stupnju potcijenjeno i zanemareno.

Pisanje je izuzetno važna jezička vještina, od čije pravilne i uspješne realizacije zavisi i konačan uspjeh u ovladanju stranim jezikom. Ovdje ne mislimo formalno ovladavanje pismenošću, tj. ortografijom stranog jezika. Potrebno je stavljati težište na razvijanje složenijih i kreativnijih pismenih vježbi, koje doprinose da nastava govora postane bogatija i sadržajnije.

Pisanje je područje kojim i uza svu najbolju volju ne mogu ovladati svi učenici. Notorna je činjenica da izvjesnom broju učenika to ne uspijeva ni u materinjem jeziku. Cilj pisanja je konsolidacija stečenih znanja, što nije malo i sasvim nepretenciozno. Prelazak na pisanje u toj etapi i njegova češća primjena u učionici značajno je osvježanje za učenike. Tu treba izuzeti onu najčešću praksu u našim školama kad se prelaskom na pisanje govorne vježbe gotovo sasvim zanemaruju te nastava jezika dobiva notu ekstenzivnosti, koju više nikad ne gubi. Pisanje, osim navedenih atributa, čini, kako to slikovito navodi Wilga Rivers, »servisnu aktivnost«¹ koja se ne smije zanemariti ni u jednoj etapi.

I

Prva etapa u nastavi pisanja je upoznavanje učenika s grafičkim simbolima stranog jezika. Školska praksa je pokazala da učenici željno prilaze ovladavanju jezičkih simbola i da u tom imaju prilično mnogo uspjeha. Nešto je teža situacija u nastavi pisanja onih stranih jezika čija se ortografija znatno razlikuje od naše. Situacija je kompleksnija u engleskom jeziku, gdje učenici moraju ovladati pismom u kome ima nekih novih simbola. U toj etapi oni miješaju simbole našeg pisma sa simbolima engleskog alfabeta. To je šarenilo još veće ako su se učenici prevashodno služili ćirilicom kao svojim materinjim pismom. Međutim, vrijeme konsolidira tu prvu etapu, pa učenici do kraja školske godine uglavnom svladavaju sve grafičke simbole.

¹ Wilga Rivers, *Teaching Foreign-Language Skills*, The Chicago University Press, 1970, str. 244.

Najčešći oblik uvježbavanja osnovne pismenosti je prepisivanje tekstova koji su prethodno govorno obrađeni i koji su jednom ili više puta pročitani u učionici. Takvo prepisivanje znači dobru praksu, kroz koju treba da prođu svi učenici. Čini se da se izvjestan broj nastavnika suviše koristi tom tehnikom rada. Činjenica je da najveći broj učenika prepisuje sasvim mehanički, bez ikakva unošenja sebe ili bez uključivanja bilo kakve misaone aktivnosti u taj proces. To se mora spriječiti ako nastavnik uz obavezu prepisivanja određenih tekstova dađe učenicima i zadatak: podvlačenje ključnih riječi u tekstu, zamjena jednog oblika drugim, izvjesna adaptacija i unutrašnja rekombinacija teksta i sl. Te djelatnosti pomažu da se svijesti i misaonom procesu uopće u ovoj etapi da značajnija uloga. Prisustvo svijesti, bar u manjoj mjeri, može da bude od izuzetne koristi, jer inače ovu etapu karakteriše pretjeran mehanicizam, drilovanje svih vrsta i učenje napamet. Tako pisanje na ovom stupnju znači ne samo konsolidovanje naučenih znanja i razbijanje monotonije u radu, već ono doprinosi i uključivanju mišljenja i drugih svjesnih aktivnosti u ovaj poduhvat.

II

Prva etapa, koja je sva prožeta prepisivanjem s manjim i većim kombinacijama i adaptacijama, ima veliki uticaj na sav kasniji rad učenika. U toj etapi učenik već treba da shvati da se učenje jezika ne svodi samo na mehaničko i papagajsko ponavljanje i prepisivanje teksta, koji se u najvećoj mjeri i najčešće potpuno i ne razumije.

Od dobro postavljenih zadataka zavisice i održavanje interesa i motivisanosti za rad kasnije, koji će prirodno stvari, postajati sve teži i kompleksniji. Prva etapa inicira složen posao koji se ne smije ostaviti na pola puta. Ona, na samom početku, nagovještava kreativniji rad u oblasti pisanja, koji će ostaviti dubok trag i u nastavi govora, koja i dalje ostaje centralnim punktom u nastavnom procesu uopće.

Mehaničko učenje mora biti prisutno u nastavi jezika, ali ono ne smije potisnuti sve ostale forme učenja. Potrebna je spretna i inteligentna kombinacija svih mogućih tehnika rada, koje će uključiti u sebe i mehaničko učenje, ali bar i djelimično aktiviranje svjesnog usvajanja, uključivanje učeničkog mišljenja i razmišljanja. Tek tako će nastava stranih jezika od samog početka dobiti atribut aktivnog predmeta. Današnju nastavu stranih jezika karakteriše, naime, isključivo pasivan odnos učenika, a to je, vjerovatno, najbolnija crta i to cjelokupnu nastavu održava na nezavidnom nivou.

III

Nastava pisanja ima ključnu ulogu u etapi koja slijedi iza etape prepisivanja. Ona uključuje nešto seriozniji rad nastavnika na tom području. Nažalost, danas se ona uglavnom svodi na realizaciju vježbanja iz naših udžbenika za strane jezike. Ta se pak vježbanja u svojoj biti svode samo na pitanja i odgovore, razne tipove transformacija, supstitucione tabele i sl. Značaj takvih vježbanja ne smije se potcijeniti. Ona imaju svoje adute, jer prvenstveno omogućuju ovladavanje jezičkim strukturama i vokabularom. Takva drilovanja ne bi smjela da budu isključivi rad nastavnika s učenicima.

Ona bi trebalo da budu samo neophodan korak koji vodi ka značajnijoj etapi: primjeni stečenih znanja i slobodnijoj upotrebi jezika.

Takva i slična vježbanja pomažu učenicima da slobodnije kombinuju jezičke strukture i jezičke jedinice međusobno. U ranijim etapama strukture su kontrolirane dok je manipulisanje leksičkim jedinicama slobodnije. Kasnije se izbor leksičkih jedinica provodi slobodnije, s manjom kontrolom od strane nastavnika. Učenici imaju više slobode pri izboru odgovarajućih jedinica i struktura, a nastavnik ipak ima uvid u ono što oni rade. Nastavnik tako učenike stvarno kontroliše dok oni imaju utisak da rade nešto kreativno. Pri svemu tome, takav rad vodi k ovladavanju jezičkom materijom sa što manje grešaka. Kontrolirano pisanje je dugotrajan proces, koji uključuje i druge oblike, osim već navedenih: dopunu, proširenje rečenica, pisanje od dviju ili više prostijih rečenica jedne složenije i sl. Međutim, opisan raznih vrsta imaju najveće značenje. Oni potpomažu da učenici usvoje bazične strukture, omogućuju da učenici napreduju postupno i prema svojim sposobnostima i interesu.

Nastavnik ne smije gubiti mnogo vremena i čekati na slobodniji i kreativniji razgovor i shodno tome adekvatne forme pisanja. To se postiže od prvog i njeguje se konstantno do posljednjeg časa u školi. Stav da je jezik sredstvo za izražavanje učeničkih sopstvenih ideja mora se postaviti od prvog časa. Naravno, taj proces se ne ostvaruje lako. Prelaz od imitativnog i kontrolisanog govora i pisanja mora biti postupan. Većini učenika potrebno je više vremena i samopouzdanja da individualno progovore, da iskažu ono što lično žele da kažu.

Da bi unaprijedio znanje jezika, učenik treba da piše pomalo svaki dan. Česta i konstantna praksa razvija interes za jezik i za slobodnu upotrebu riječi i struktura. To je jedan od načina da se inertne i dragocjene riječi iz receptivnog vokabulara prenesu u aktivnu sferu. Istovremeno se ovako podstiče originalnost, inventivnost i svježina učeničkog i govornog i pismenog izražavanja.

Dovoljno je samo letimično pogledati naše udžbenike za strane jezike da bi se konstatovalo da vježbanja koja stimulišu slobodno lično izražavanje nema mnogo. Ličnosti iz udžbenika, vršnjaci učenika, stavljeni su u bitne situacije u kojima oni reaguju onako kako je to potrebno. Našeg učenika interesuje da bude lično stavljen u sličnu situaciju u kojoj će morati da reaguje na sličan način. Jedino to može da podstakne učenika da nauči da izgovori i napiše jedan dijalog. Jedino to može da pojača njegov interes za jezičke situacije jer je u pitanju njegova lična ekspresija nečeg što vidi, čuje ili osjeća. Vježbanja koja stimulišu apliciranje tekstualnog materijala iz udžbenika na konkretan život učenika, nema uopće u udžbeniku ili ih ima premalo. Kreativniji nastavnik to uočava, nema uzimajući govornim i pismenim vježbama ispravlja tu grešku autora udžbenika. Nažalost, broj kreativnih nastavnika stranih jezika je uistinu malen u poredbi s ukupnim brojem nastavnika koji rade u našim školama.

Ono što nastavnik mora da uradi sastoji se u omogućavanju učenicima da pišu o sebi, o onome čime su okruženi, o problemima s kojima se svakodnevno suočavaju. U početku to će biti bazirano na tekstu koji su oni učili u školi da bi kasnije još uvijek kontrolirano dobivali postupno slobodu da pišu i o onom što nisu čuli u učionici od svog nastavnika ili pročitali u svom udžbeniku. To apliciranje jezičke materije na sebe i na svoje iskustvo

ojačava i podstiče razvoj učeničkih jezičkih sposobnosti. Takva vrsta pisanja stimulira mentalnu radoznalost i imaginaciju učenika koja je na ovom nivou bogata. Stil učeničkog sastava biće kratak, jasan i koncizan. Njima treba reći i češće praktično uputiti da što »jasnije pišu, lakše će ih drugi razumjeti. Što jasnije pišeš, jasnije ćeš razumjeti i sam sebe.«²

Rano izražavanje na stranom jeziku mora poticati iz učeničkih preokupacija i sfera interesovanja. Njihova prva istraživanja ovog svijeta kroz medijum stranog jezika za većinu njih predstavlja jedan od načina njihova rašćenja i otkrivanja i svojih unutrašnjih i vanjskih svjetova. To implicira da nastavnik mora često odbaciti udžbenik koji ponekad nema ništa zajedničko s učenicima, njihovim željama i očekivanjima. On će morati da stvori takve situacije i događaje koji su stvarni za učenike. Jer, usmeno i pismeno izražavanje ne može ponići ni iz čega. Oni će poniknuti iz razgovora o nekom izletu, događaju na ulici, sportskom događaju, hobiju i sl. Pisanje pisama je izuzetno korisno za učenike svih nivoa. Što je učenik mlađi, to više želi da napiše prvo stvarno pismo poznaniku u inostranstvu. Razni opisi, pretvaranje dijaloga u narativni tekst, pisanje kraćih pripovijedaka s datom inicijalnom, središnjom ili finalnom rečenicom, pisanje jednostavnih stihova nakon kraćih vježbi posvećenih iznalaženju rimovanja riječi i sl., sve te vježbe samo obogaćuju i razvijaju tečnost i tačnost u izražavanju učeničkih ideja i razmišljanja.

Ovo vodi ka finalnoj etapi, kad će učenici moći da spontano opisuju svoje doživljaje, da izraze svoje lične preokupacije. Finalna etapa otvara im putove da budu angažirani u govoru, pisanju i čitanju slobodno i onoliko koliko to sami žele. Nastavnik mora da povede računa da »učenici ne budu bačeni naglo iz oblasti kontrolisanog pisanja u beskrajno more slobodnog izraza. Prelaz mora biti postupan.«³ U toj etapi učenici posjeduju vještinu u manipulisanju riječima i strukturama. Oni intenzivno žive svoje živote tako da je lični angažman kroz pisanje izvjesna terapija za njihova osjećanja i za probleme s kojim se suočavaju svaki dan. U toj etapi pisanje postaje neophodno pa čak dobija izvjesnu formu samootkrovenja. To je etapa kreativnosti, koju karakteriše ozbiljan angažman, iskren entuzijazam i inspiracija učenika. U toku ove etape ne postaju samo učenici bogatiji. I njihovi nastavnici suštinski postaju bogatiji i zadovoljniji, i zbog sebe, i zbog učenika, i njihova dobrovoljnog ulaska u tu plemenitu avanturu.

² Sir Arthur Quiller-Couch, *On the Art of Writing*, str. 27—28.

³ Wilga Rivers, *Teaching Foreign-Language Skills*, str. 253—254.